

This work is licensed under a Creative Commons Attribution 4.0 International License.

Ovaj rad dostupan je za upotrebu pod međunarodnom licencom Creative Commons Attribution 4.0.

NAPUTAK ZA ONE, KOJI UČE ČITATI¹

*Predmet: Hrvatski,
ur. Ana Ćavar i Lahorka Plejić Poje*

Zagreb: Sveučilište u Zagrebu, Filozofski fakultet, Hrvatski školski muzej, 2021.

U izdanju Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu i Hrvatskoga školskog muzeja objavljen je katalog izložbe *Predmet: Hrvatski*, održane u Klovićevim dvorima od studenoga 2021. do siječnja 2022., koji u fokus istraživanja smješta nastavni predmet Hrvatski jezik. Kao što urednice Ana Ćavar i Lahorka Plejić Poje, znanstvenice s Odsjeka za kroatistiku Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu, u uvodnoj riječi ističu, tijekom povijesti sve do današnjih, suvremenih i mijenama karakteriziranih perspektiva u ozračju digitalizacije i kurikulske reforme, učenje materinskog jezika u našem školstvu u svojoj složenoj odgojno-obrazovnoj ulozi ostvaruje se višestruko; kao posrednik u komunikaciji svakog od njegovih govornika sa svojom životnom zajednicom i kao „propusnica u ostale nastavne predmete”. Posebno je njegovo mjesto u nastavnim planovima i programi-

ma, važnošću i obimom, od početaka službenog učenja materinskog jezika, stoga je uz edukativnu izložbu predstavljen i opsežan katalog – urednička monografija koja uključuje 41 rad 35 autora. Opisujući ulogu i smisao nastave hrvatskog jezika i predmeta Hrvatski jezik i pristupajući njegovu sadržaju, izvorima i načinima učenja tijekom povijesti s različitih gledišta, predstavlja vrijedan doprinos usustavljanju dosad iznenađujuće nedovoljno istražene povijesti izučavanja našeg materinskog jezika kao obveznog nastavnog predmeta u osnovnoj i srednjoj školi.

Tematika koju obuhvaćaju radovi osobito je kompleksna i opsežna, time i teže podložna usustavljanju, stoga su urednice građu kronološki podijelile u pet poglavlja, s obzirom na povijesni kontekst tijekom dinamičnog razvoja i modernizacije predmeta Hrvatski jezik u proteklih

¹ Naslov metodičkog priručnika za učitelje Bogoslava Šuleka (Zagreb, 1850.)

170-ak godina; svako uključuje propise i zakone koji su regulirali nastavu Hrvatskog, nazive predmeta i nastavne planove i programe, satnicu, obrazovanje nastavnika, priručnike za nastavu, sadržaje i metode poučavanja te obrazovne razine i područja poučavanja.

Prvim poglavljem naslovljenim *Prema Hrvatskom u školi* predstavljaju se radovi okupljeni oko specifičnih i složenih povijesnih i političkih mijena koje su uvjetovale početke i promjene od službenog uvođenja nastave hrvatskog jezika u 19. st. Vlasta Švoger i Dinko Župan u prilogu donose pregled zakonskih rješenja osnovnog i srednjeg školstva u 19. st. i uloge i značaja hrvatskog jezika tijekom prve reforme školstva za vrijeme Marije Terezije, navodeći promjene koje donosi hrvatski preporodni pokret i reforme školstva 1845. te one koje donosi reformski usmjerena vlada bana Ivana Mažuranića prvim hrvatskim zakonom o osnovnom školstvu 1874. i zakonom o pučkom školstvu 1888., opisujući učinkovitost obrazovnog sustava koji je kraj 19. st. obilježio podizanjem razine pismenosti. Suzana Coha donosi genezu modernoga školstva i nastave hrvatskoga u hrvatskim zemljama detaljno analizirajući kako je, kao dio nacionalne emancipacije, postala važnom premisom identifikacije i oblikovanja izgradnje modernoga

hrvatskoga nacionalnog identiteta. S obzirom na to da hrvatski jezik kao nastavni predmet i nastavni jezik nije moguće promatrati izdvojeno iz konteksta položaja hrvatskih zemalja tijekom povijesti, osobito zbog gledišta utjecaja na njegov sadržaj, kao i na naziv predmeta pod kojim se uči i predaje, Štefka Batinić donosi sažet povijesni prikaz i smjernice za nastavu hrvatskoga jezika u nastavnim planovima i programima osnovnih i srednjih škola na području današnje RH, od početaka uspostave javnog i obveznog sustava odgoja i obrazovanja do kraja 20. st. Nakon povijesnih pregleda slijede radovi koji se bave pregledom priručnika za nastavu hrvatskog jezika; Vlado Pandžić donosi kratki pregled stjecanja kompetencija i izobrazbe nastavnika hrvatskoga jezika kao kompetentnih i kvalificiranih stručnjaka u izvođenju nastave hrvatskog jezika i književnosti te u tom smislu i tijekom usustavljanja predmeta i studija metodike jezika i književnosti do današnjih, bolonjskih dana. Pregled priručnika, gramatika i rječnika hrvatskoga jezika do Mažuranićeva zakona 1874. usustavljuje Anđela Frančić. U okrilju hrvatske gramatikografije ističe *Slovníku hrvatske za gimnazije i realne škole (Dio I.; Rječoslovje)* A. Mažuranića i njenu važnu ulogu u oblikovanju hrvatskoga književnog jezika „dotad najboljim opisom gramatič-

kog sustava” i *Slovníku hrvatsku za srednja učilišta* A. V. Tkalčića, prvu cjelovitu gramatiku hrvatskoga jezika, a u višestoljetnoj povijesti hrvatske leksikografije izdvaja opsegom jedinstveno, „najvažnije djelo hrvatske preporodne leksikografije”, *Njemačko-ilirski slovar* I. Mažuranića i J. Užarevića i *Njemački-hrvatski rječnik* i *Hrvatsko-njemačko-talijanski rječnik znanstvenoga nazivlja* B. Šuleka. Ivan Marković osvrće se na rad i velik prinos nastavi kroatistike pionira hrvatskog učiteljstva Ivana Filipovića. Davor Dukić predstavlja najstariju srednjoškolsku *Ilirsku čitanku* (dio 1., 1856.; dio 2., 1860.), „jednu od kulturnopovijesno najvažnijih knjiga” iz doba Bachova apsolutizma; njenu kompoziciju i sadržaj, kriterije kojima su se vodili priređivači A. Mažuranić, A. Veber i M. Mesic te reprezentativne autore i djela kojima su predstavljena književna razdoblja, ističući obrazovne i kulturnopovijesne zadaće koje je ostvarila.

Drugo poglavlje nadovezuje se kronološkim pregledom, naslovljeno *Od Mažuranićeva zakona 1874. do sloma Austro-Ugarske Monarhije*. Rad Ane Ćavar otvara poglavlje osvrtom na genezu nastave predmeta Hrvatski jezik u školi pregledom metodičkih udžbenika; u fokusu su 50-e godine 19. st., jer su nakon 1850., kada je hrvatski postao nastavnim jezikom i u srednjim školama, objavljene mnoge važne

edicije zaokupljene tendencijama opismenjivanja (popularni pismovnici, čitanke, priručnici za učitelje i pripravnike) te stručni pedagoški časopisi (*Napredak*). Jadranka Nemet-Jajić donosi pregled 30-ak početnica čiji se naziv unificira upravo početkom 19. st., kada se njihova funkcija ispočetka ogledala ponajprije u svladavanju čitanja, da bi u drugoj polovici 19. st. preusmjerile svoju namjenu svladavanju čitanja i pisanja, uz grafičku i vizualnu opremu obogaćenu ilustracijama. Josipa Tomašić piše o koncepciji pučkoškolskih čitanke do 1918. osmišljenih kao zbornici raznolikog štiva namijenjenog školskoj mladeži, koje se, u ozvučju tendencije da se u obrazovanje uključuju kao ideološka pozadina čiji je cilj kulturno ujedinjenje, u ovom razdoblju često izdaju bez naznake o autorstvu, dok metodički instrumentarij, za razliku od suvremenih čitanke, pučkoškolske čitanke najčešće izostavljaju. Lahorka Plejić Poje donosi pregled gimnazijskih čitanke, koje se u tom razdoblju odlikuju enciklopedijskim karakterom, pristupačnošću i primjerenošću štiva učeničkoj dobi, a Evelina Rudan piše o uključivanju usmene književnosti u nastavu, uputivši na tada cijenjenu „pedagošku iskoristivost” usmene književnosti i iznimnu tadašnju teorijsku utemeljenost i razumijevanje načina njena funkcioniranja, koji u kasnijim raz-

dobljima, nažalost, izostaju. Anđela Frančić donosi pregled gramatika i pravopisa u nastavi hrvatskoga od 1874. do 1918., u razdoblju koje, u potrebi za propisivanjem jedinstvenog školskog pravopisa, završava uključivanjem u školsku upotrebu *Hrvatskoga pravopisa* I. Broza (1892.). Stjepan Damjanović člankom se osvrće na uspon slavističke znanosti sa staroslavenskim u središtu interesa krajem 19. i početkom 20. st., ističući ulogu, stavove i udžbenike V. Jagića, koji svjedoče o uključivanju staroslavenskog u poučavanje hrvatskoga jezika, njegovu uvođenju u gimnazijsku nastavu, osnivanju katedri iz opće slavistike i onih posebnih, slavenskih jezika. Krešimir Bagić predstavlja dva udžbenika stilistike, nastala samo pet-šest godina po bilježenju tog termina kao naziva za znanost o stilu u francuskim rječnicima, *Hrvatsku stilistiku* Janka Tomića (1875.) i *Kratku stilistiku za gradjanske i više djevojačke škole* Ivana Filipovića (1876.), uz nelaskav zaključak da su do danas ostali jedini srednjoškolski priručnici te discipline. Josip Lasić prikazom razvoja srednjodalmatinskog obrazovnog sustava te isticanjem potrebe za sustavnijim novim istraživanjima usmjerenim na početke rada školskih ustanova u Dalmaciji zaključuje ovo poglavlje.

Treće poglavlje naslovljeno je *Od završetka Prvog do kraja Drugog svjet-*

skog rata. Otvara ga rad Jadranke Nemeth-Jajić koji, s obzirom na kontinuitet koji u produkciji početnica donosi početak 20. st., donosi pregled metoda i načina pouke kojima su karakterizirane, sadržaja koje uključuju u 20. st., standarde pri njihovoj izradi naslonjene na tradiciju druge polovice 19. st. i nove spoznaje unutar metodike početnoga čitanja i pisanja. Pregled pravopisa i gramatika u školskoj uporabi od 1918. do 1945. zanima Bernardinu Petrović koja, razmatrajući tadašnju jezičnu politiku, zaključuje da je evidentno kontinuirano provođenje institucijskog direktivnog modela, utemeljenog na zakonskim propisima, čiji je odraz moguće iščitati na rješenjima pravopisnih i gramatičkih priručnika. Dubravka Zima nastavlja osvrst na međuratno razdoblje dvama prilozima, o osnovnoškolskim i srednjoškolskim čitankama. U prikazu korpusa pučkoškolskih čitanke upućuje na dva obrazovna tijeka s 1941. godinom kao granicom kojom završava „austro-ugarški” obrazovni obrazac i započinje moderan, ideologizacijom i politizacijom snažnije okarakteriziran prostor. Unatoč mnogim sličnim ili istim sadržajima, čitanke dijeli s obzirom na dva pristupa ranom obrazovanju temeljenim na različitom poimanju djeteta; na čitanke koje je priredio S. Čajkovac te čitanke koje priređuju S. Bosanac i V. Nazor, koji

je i najzastupljeniji od suvremenih autora. Podvlači zajedničke karakteristike čitanki objavljenih do 1940. u ravnomjernoj zastupljenosti latiničice i ćirilice, tekstova iz hrvatskog i srpskog kanona, kao i manje zastupljenih slovenskih tekstova, dok u osvrtu na nove čitanke, napisane za NDH, osim izostanka naznake autorstva, uočava, uz i dotad naglašen prostor ideologizacije, i „snažnu političko-mobilizacijsku funkciju”. Opisujući čitanke za gimnazije, srednje i druge više škole Zima ističe prijelazne tendencije od promišljanja o promjenama k uspostavi modernijeg književnog obrazovanja s jačim naglaskom na učeničku kompetenciju, uz istovremene ideologizacijske tendencije i, većinom, ista književna imena. U Istri, koja je tijekom 20. st. promijenila četiri države, situacija s položajem jezika složenija je i drugačija, a način na koji je tekla istarska borba za materinski jezik, njegovu ravnopravnost i opstojnost, sve do očuvanja tradicionalne pismenosti u suvremenim e-okolnostima, predmet je pregleda Marka Ljubešića. Ana Čavar zaključuje ovaj tematski krug radom o razvoju metodičke teorije od 20-ih do 40-ih godina 20. st., kada se objavljuju prve monografije o poučavanju materinskog jezika na osnovnoškolskoj i srednjoškolskoj razini, J. Demarina i S. Ljubunčića, podvlačeći 30-e i 40-e godine kao iskorak pre-

ma izdvajanju metodike hrvatskog jezika kao zasebnog područja istraživanja, kada počinje stručno metodičko obrazovanje nastavnika hrvatskoga jezika na Sveučilištu u Zagrebu.

U četvrtom poglavlju tematizira se povijesno razdoblje nakon 1945. i *Hrvatski do osamostaljenja 1991.* Osvrtom na kontinuitet fakultetskog obrazovanja nastavnika i institucionalizaciju metodike Vesna Bjedov pregledom periodizacije metodike hrvatskoga jezika u tom razdoblju argumentirano zaključuje da se tadašnja metodika znanstvenim pristupom i priložima objavljenim u metodičkim monografijama razvija kao znanstvena disciplina, nadovezujući se na prethodnu građu. Slijede radovi koji problematiziraju ime hrvatskog jezika kao predmeta poučavanja i nastavnog predmeta u spomenutom razdoblju. Krešimir Mićanović bavi se hrvatskim nastavnim jezikom i predmetom te svim imenima iza kojih se predavao kao predmet i sadržajima koji su se pritom ostvarivali, sve do današnjeg, Hrvatskog jezika, koji se izvodi na hrvatskom jeziku. Igor Marko Gligorić i Iva Nazalević Čučević osvrću se na sve nazive jezika u školskim knjigama i dokumentima. Uvidom u opsežnu arhivsku građu početnica, čitanki, priručnika za nastavnike itd. naglašavaju zaključno tendencije oko kojih se povezuje različitost

naziva istog jezika (od izbjegavanja imenovanja uopće do složenica u kojoj je jedan od elemenata određivanja podređen ili ravnopravan drugome), kao neosporno posljedicu jezične politike toga razdoblja. Ivo Pranjković usmjerava se na poučavanje Hrvatskoga jezika do strukturalizma i nakon njega, podvlačeći da su strukturalističke spoznaje u lingvistici još uvijek aktualne u primjeni, osobito u nastavi, te ističući pozitivan odjek koji takve okolnosti donose samoj nastavi, nesklonoj čestim velikim promjenama. Sljedećih pet radova pregled su produkcije priručnika za nastavu hrvatskoga jezika u razdoblju od 1945. do 1991. Dinka Pasini donosi pregled gramatika i pravopisa, koje doba osamostaljenja dočekuju s obzirom na nepovoljne političke okolnosti dvojako; stabilno u pogledu gramatike koja nastavlja kontinuitetom dotadašnje produkcije i u znaku stalnih političkih previranja potaknutih izostankom zadovoljavajućeg pravopisnog rješenja. Jadranka Nemeth-Jajić proširuje svoja istraživanja u ovom radu na udžbenike hrvatskoga jezika u osnovnoj i srednjoj školi, koji u razdoblju do 1991., razvojem metodike kao znanstvene discipline, započinju izlaziti kao posebni jezični udžbenici, kao velik iskorak u stjecanju jezične naobrazbe i osuvremenjivanju nastave hrvatskoga jezika. Karol Visinko osv-

će se na učenje o književnosti i jezično-izražajne aktivnosti u osnovnoškolskim čitankama 70-ih i 80-ih godina 20. st., kada se metodička teorija priklanja unutarpredmetnom i međupredmetnom povezivanju, tj. korelacijsko-integracijskome metodičkom sustavu, čija se obilježja, između ostalog, mogu iščitati u metodičkom instrumentariju udžbenika. Visinko se, stoga, usmjerava na metodički instrumentarij osam osnovnoškolskih čitanki; izbor tekstova, zastupljenost autora i razinu njihove likovno-grafičke opremljenosti, naglašavajući, uz nezaobilaznu ideologizaciju, nekolike njihove izvrsne sastavnice koje bi i danas mogle upotpuniti suvremene predodžbe o čitankama, poput zadataka za bogaćenje učeničkog rječnika ili zadataka čija su objašnjenja u skladu s procijenjenom zahtjevnosću vježbe. Nadovezujući se na sadržaj nastave književnosti, Berislav Majhut bavi se dinamičnim i uvijek frekventnim područjem školske lektire; izborom lektirnih naslova i autora, jugoslavenskih i stranih, njihovim povremenim preradama i/ili dopunama i prijevodima te političkim i partijskim utjecajima na lektiru. Poslijeratno poglavlje zaključuje Zvonimir Glavaš pregledom srednjoškolskih čitanki, koje su upravo u tom razdoblju doživjele intenzivnu preobrazbu. U odnosu na današnje čitanke karakterizira ih sličnost u opsežno-

sti, no razlikuje različit raspored građe iz književnosti (kronološki pregled autora i djela, za razliku od današnjeg, tematskog povezivanja), grafička jednostavnost i minimum slikovnih priloga te minimalna metodička obrada. Otklon donose čitanke iz 60-ih godina (autori Franješ, Šicel, Rosandić), koje se odlikuju bogatijim metodičkim instrumentarijem, najavljujući školsku interpretaciju kao metodički sustav, a slična se tendencija, uz ispreplitanje književnopovijesne s književnoteorijskom građom, nastavlja i u čitankama 70-ih i 80-ih godina.

Peto, završno poglavlje nosi naslov *Prema kurikulskom sastavu* i donosi svojevrstan uvod u suvremenu situaciju, a otvara ga rad Ane Čavar pregledom metodičke teorije kraja 20. i početka 21. st. u zaokretu prema funkcionalnijoj, komunikacijski jasnije usmjerenom nastavi. Zrinka Jelaska raspravlja o jezikoslovnom i jezičnom znanju u predmetu Hrvatski jezik, podcrtavajući okolnosti koje u posljednjem razdoblju uključuju psiholingvističke spoznaje o načinu poučavanja i ovladavanja jezikom. Marko Alerić donosi pregled važnijih školskih gramatika i pravopisa do 2006. koji su temeljem u oblikovanju školskih jezičnih priručnika. Katarina Aladrović Slovaček bavi se Hrvatskim jezikom u razrednoj nastavi nakon 1991., povezujući ga s nastavnim planovima i progra-

mima koji su uslijedili, sve do nacionalnog kurikula utemeljena na propisanim ishodima učenja (2011.) i usmjeravanja nastave jezika na poticanje jezičnih djelatnosti te *Kurikuluma nastavnoga predmeta Hrvatski jezik* (2019.). Tamara Gazdić-Alerić donosi pregled udžbenika hrvatskog jezika za predmetnu nastavu od 1991. do 2011., podvlačeći tendenciju da idu ukorak s razvojem tehnologije i suvremene otvorenosti i dostupnosti informacijama svijet kojih se otvara učenicima u 21. st. Karol Visinko u radu za ovo poglavlje skicira razvojni put jezičnoga izražavanja u nastavnim planovima i programima za Hrvatski jezik u osnovnoj školi u drugoj polovici 20. st. do 2006., otvarajući prostor za nova istraživanja. Rad Bernardine Petrović usmjeren je na srednjoškolske udžbenike hrvatskoga jezika (1991.–2011.), osobito one gimnazijske, koje povezuje zajedničkim osobinama pouzdanosti, točnosti i akribičnosti te usmjeravanjem učenika na sadržaj istraživanja umjesto na popratne i manje važne elemente koji odvrću pažnju čitatelja; navedenim odlikama oni izmiču banalizaciji, površnosti i odolijevaju ispitu vremena. Mila Pandžić bavi se nastavom književnosti u višim razredima osnovne škole od 1991. do HNOS-a, a Emica Calogjera Rogić književnošću u gimnazijskom programu od 1991. do 2011., čitanka-

ma koje, u tendenciji da se spoznaja o književnim djelima ostvaruje u suzvučju književnopovijesnih i književnoteorijskih sinteza, upućuju na važnost motiviranja učenika za čitanjem kao temelj uspješne komunikacije s književnim djelom. Poglavlje završava radom Tomislava Šakića koji se bavi povezanošću filma i učenja u nastavi Hrvatskog jezika i nastavnom području medijske kulture.

Monografiju zaokružuje cjelokupni popis bibliografskih jedinica, nakon kojih slijedi popis izvora (čitanke, početnica, udžbenika) te kataloški popis jedinica (udžbenika, priručnika i pedagoške literature). Osobito je dojmljiva bogata grafička opremljenost kataloga, kojom se paralelno s tekstom o određenom razdoblju i pregledom priručnika koji ga karakteriziraju donose preslike njihovih naslovnica ili zanimljivi citati iz spomenutih izvora. Hvale vrijedna, kompleksna zamisao s obzirom na to da je veći dio udžbenika teško dostupan u zatvorenim fondovima zaštićene građe knjižnica.

Zaključno valja istaći da ova vrijedna edicija sadrži radove neprije-

porne kvalitete kojima su okupljeni znanstvenici dali snažan poticaj daljnjim istraživanjima povijesti nastavnog predmeta Hrvatski jezik i vrlo vrijedan doprinos dosad iznenađujuće neistraženom području, te pokazali kako ovu široku problematiku valja definirati iz različitih perspektiva. Riječ je o knjizi namijenjenoj širokoj publici; stručnjacima, metodičarima, sveučilišnim i školskim nastavnicima i učiteljima, studentima i učenicima, jer istražuje i prikazuje predmet Hrvatski jezik iz različitih domena i stručnih interesa, te pruža nesumnjivo brojne poticaje i ideje za vlastito bavljenje ovim područjem, kao udžbenik i kao izvor za nastavu u praksi.

Valja uputiti čestitke autorima tekstova i urednicama na velikom trudu i vrlo uspješnom izdanju. Ono se izborom tekstova, njihovom sveobuhvatnošću i akribičnošću odlikuje rijetkim povijesnim pregledom materinskog jezika kao školskog predmeta, jezika poučavanja i jezika kojem se poučava. Zbornik zbog svega navedenoga svesrdno preporučujem.

Sanja Grakalić Plenković